

INFORMATION ABOUT THE PLACE BURIAL OF SAINT SHUSHANIK

ცნობები წმინდა შუშანიკის დაკრძალვის ადგილის შესახებ

Nana Mrevlishvili

Doctor of Philological Sciences,

Associate Professor, University of Georgia,

Tbilisi, Merab Kostava St. # 77a, 0171, Georgia,

+995 593 244 775, nana.mrevlishvili@gmail.com; nan.mrevlishvili@ug.edu.ge

<https://orcid.org/0009-0008-9099-2387>

Abstract. There are three reports about the place of burial of Saint Shushanik. 1. Iakob Khutsesi's information – Shushanik, according to her own will, was buried in Tsurtavi, that church (or church garden) from where Varsken dragged her. 2. King Bakur buried Saint Shushanik in Tsurtavi with great honor – information from “Kartlis Tskhovreba”, but later King Bakur was replaced by Vakhtang Gorgasali. 3. The holy corpse of Saint Shushanik was transferred and buried in Tbilisi, in Metekhi the mother of God church.

Transferring Shushanik to Tbilisi, according to one version is connected to Georgian Catholicos Svimon – Petre) or Kirion I, the end of 6th century (P. Ioseliani). And according to the second version to king Tamar (I. Bastonishvili).

There is one more version, which can be considered as combination of P. Ioseliani and Ioane Batonishvili's information Catholicos Kirion transferred Saint Shushanik to Tbilisi Metekhi church in 6th century and later her grave was decorated by king Tamar.

In the present research we try to identify how reliable these reports are and which written sources the information about burial place of Saint Shushanik is based on.

Keywords: Hagiography, Saint Shushanik, burial place of Saint Shushanik, Tsurtavi.

ნანა მრევლიშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

საქართველოს უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

თბილისი, მ. კოსტავას ქ. # 77ა, 0171, საქართველო

+995 593 244 775, nana.mrevlishvili@gmail.com; nan.mrevlishvili@ug.edu.ge

<https://orcid.org/0009-0008-9099-2387>

აბსტრაქტი. წმინდა შუშანიკის დაკრძალვის ადგილის შესახებ მოღწეულია სამი ცნობა: 1. იაკობ ხუცესისეული – შუშანიკი მისივე ანდერძის მიხედვით დაკრძალეს ცურტავში, იმ ეკლესიაში (ან ეკლესიის ეზოში), საიდანაც ის გამოათრია ვარსკენმა. 2. შუშანიკი მეფე ბაკურმა დიდი პატივით გადმოსვენა და დაკრძალა ცურტავში – „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომელიც შემდეგ ჩასწორდა, ბაკურ მეფეს ჩაენაცვლა ვახტანგ გორგასალი. 3. შუშანიკის წმინდა გვამი გადმოსვენეს და დაკრძალეს თბილისში, ღვთისმშობლის სახელობის მეტეხის ეკლესიაში. შუშანიკის თბილისში გადმოსვენება ერთი ვერსიით უკავშირდება საქართველოს კათალიკოსს, სვიმონს (სვიმონ II, სვიმონ-პეტრე) ან კირიონ I-ს, VI საუკუნის ბოლოსთვის (პ. იოსელიანი), ხოლო მეორე ვერსიით – თამარ მეფეს (ი. ბატონიშვილი).

გვაქვს კიდევ ერთი, მ. საბინინისეული ვერსია, რომელიც პ. იოსელიანისა და იოანე ბატონიშვილის ცნობათა გაერთიანებითაა მიღებული – წმინდა შუშანიკი კირიონ კათალიკოსმა მეექვსე საუკუნეში გადმოსცენებინა თბილისში, მეტეხის ტაძარში, ხოლო მოგვიანებით მისი ლუსკუმა შეამკო თამარ მეფემ.

წარმოდგენილ ნაშრომში ვცდილობთ გავარკვიოთ რამდენად სარწმუნოა ეს ცნობები და რა წერილობითი წყაროებზეა დაფუძნებული ინფორმაცია წმინდა შუშანიკის საფლავის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ჰაგიოგრაფია, წმინდა შუშანიკი, წმინდა შუშანიკის დაკრძალვის ადგილი, ცურტავი.

შესავალი. ჰაგიოგრაფიული კანონის მიხედვით, წმინდანს ღვთისაგან ეუწყება საკუთარი გარდაცვალების ჟამი. იგი საგანგებოდ ემზადება ამ მნიშვნელოვანი მოვლენისათვის ლოცვის გამძლიერებით, გალობით, მოწყალების გაღებით, ახლობლების/მრევლის დალოცვითა და მათთან გამოთხოვებით... რათა სრულყოს/განასრულოს ამქვეყნიური ღვაწლი და იმქვეყნად მართალთა შორის დაიმკვიდროს განსასვენებელი. ამგვარი სასწაულებრივი წინასწარმეტყველებით ავტორს ღვთისა და კაცის სინერგიის გამოკვეთა სურს. ამიტომაც წმინდანის გარდაცვალების, მისი განსასვენებლის აღწერას ჰაგიოგრაფი ავტორები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ. ამ მხრივ არც იაკობ ხუცესია გამონაკლისი. ტექსტში დეტალურადაა აღწერილი წმინდა შუშანიკის მზადება გარდაცვალებისათვის, მითითებულია დასაკრძალი ადგილი წმინდანისა, რომელიც მან თავადვე აირჩია, აღწერილია მისი გაპატიოსნებისა და დაკრძალვის პროცესი. ტექსტის მიხედვით, წმინდანი ცურტავში დაიკრძალა, თუმცა წერილობითი მისი სამუდამო განსასვენებლის შესახებ სხვადასხვა ვერსიას გვთავაზობენ.

მეთოდები. ტექსტში გამოყენებულია შედარებით-ისტორიული და მიზეზ-შედეგობრივი ანალიზის მეთოდები.

შედეგები და მსჯელობა. საკუთარი გარდაცვალების წინასწარმეტყველება აგიოგრაფიული კანონის ერთ-ერთი იმგვარი მახასიათებელია, რომელიც წმინდანის ზეცასთან კავშირის ხაზგასმას ემსახურება, რამდენადაც გარდაცვალება წმინდანს წინასწარ ეუწყება ღვთისაგან. საკუთარ აღსასრულს იწინასწარმეტყველებს **აბო თბილელი** („ხვალე განსვლად არს ჩემი ჯორცთაგან და მისლვად უფლისა ჩემისა და ღმრთისა იესუ ქრისტეს თანა“, აბულაძე, 1963: 67), **გრიგოლ ხანძთელი** („ნეტარსა მამასა ჩვენსა გრიგოლს გულმან უთქუა განსლვად ხორცთაგან და ღმრთისა მისლვად“, აბულაძე, 1963: 313), **სერაპიონ ზარზმელი** („სრბად აღსრულებულ არს“... მოიწია ჟამი „სოფლით წარსლვისა და მწუხარებისაგან სიხარულად მისლვისა“, აბულაძე, 1963: 341) და სხვა წმინდანები. ამგვარივეა შუშანიკის აღსასრულიც.

წამების მეშვიდე წელს მძიმე ღვაწლში მყოფი დედოფალი ეუბნება ხუცესს: „ადრე ყოფად არს დატევებად უბადრუკთა ამათ ჯორცთა ჩემთაჲ“ (აბულაძე, 1963: 25). ავტორი ვრცელ თხრობას უთმობს წმინდანის გარდაცვალებისათვის მზადებისა და ამ ფაქტის მიმართ ახლობლებისა და საზოგადოების სხვა წევრების დამოკიდებულების აღწერას. პირველ რიგში შუშანიკთან მოდის ჯოჯიკი მთელი თავისი სახლეულით – ცოლით, შვილებით, მონა-მკვლელებით – და დალოცვას სთხოვს „ქრისტეს სძალს“, ჯოჯიკის შემდეგ წმინდანთან გამოსამშვიდობებლად მიდიან **სასულიერო პირები** – „თავი იგი ეპისკოპოსთაჲ სამოველ და იოანე ეპისკოპოსი, მისივე მოყუასი“ (აბულაძე, 1963: 27) – და **საზოგადოების**,

პრაქტიკულად, ყველა ფენის წარმომადგენლები: „აზნაურნი დიდ-დიდნი და ზეპურნი დედანი, აზნაურნი და უაზნონი სოფლისა ქართლისანი“ (აბულაძე, 1963: 27).

უშუალოდ გარდაცვალების დღეს შუშანიკი თავისთან უხმოზს აფოც ეპისკოპოსსა და იაკობ ხუცესს და კიდევ ერთხელ მადლობას უხდის მათ თანადგომისათვის; აფოცს, როგორც „მამასა და მამამძუმეს“, ჩააბარებს იაკობს. ამის შემდეგ აძლევს მათ მითითებას, სად უნდა დაიკრძალოს მისი გვამი: „შეკედრებდა ნეშტთა მათ ძუალთა მისთასა და უბრძანებდა დასხმად ადგილს მას, ვინაჲცა-იგი პირველად გამოითრის“ (აბულაძე, 1963: 28). ანდერძს დედოფლის სურვილისამებრ ადასრულებენ: „აღვიხუენით პატიოსანნი ძუალნი და გამოვიხუენით წმიდასა მას ეკლესიასა და დავკრძალენით წმიდანი იგი და დიდებულნი და პატივცემულნი ნაწილნი წმიდისა შუშანიკისი განმზადებულსა მას ადგილსა“ (აბულაძე, 1963: 28).

წმინდანის საფლავი საკრალური მნიშვნელობისაა. იგი მორწმუნეთათვის ასოცირდება არა მხოლოდ თავად წმინდანთან, არამედ – ზეციურ სამყაროსთან. წმინდანის საფლავი ისევე, როგორც მისი წმინდა ნაწილები, დიდი ნუგეში და იმედია მორწმუნეთათვის, კურნების, განწმედის, ღვთის შეწევნის იმედი. „აბოს წამებაში“ არაბები საგანგებოდ მიმართავენ თხოვნით ამირას, რომ აბოს გვამის დაწვა ბრძანოს, რათა მისი საფლავი წმინდა ადგილად არ ექცეთ ქრისტიანებს: „ჩუეულებად არს ქრისტიანეთად ესრე სახედ: თუ ვინმე თავი მოიკლის ქრისტეს მათისათჳს, მოიპარიან გუამი მისი და პატივს-სციან მას დაფლვითა, ტყუილითა რეცა თუ სასწაულსა და კურნებასა რასმე განსთქუმედ ერსა შორის, და სამოსელსა და თმასა თავისა მისისასა და ძუალსა მისსა განიყოფედ, რეცა საცოდ სნეულთათჳს, და ამით სახითა მრავალნი უცებნი შეიტყუვნიან“ (აბულაძე, 1963: 71-72). თუმცა, ეს ვერ გახდება შემაფერხებელი ქრისტიანთა თავგანისცემისა აბოს მიმართ. იმ ადგილას, სადაც წმინდა აბო აღესრულა, „სადაცა დაწუნეს ჯორცნი იგი წმიდისა მოწამისანი... აღიღებდეს მიწასაც ამის ადგილისასა, და მრავალნი სენთაგან შეპყრობილნი მიჰყვანდეს და მასვე დღესა შინა განიკურნებოდეს“ (აბულაძე, 1963: 74).

ხანძთელი ბერები მეტად განიცდიან იმ გარემოებას, რომ ღრმად მოხუცებულ გრიგოლ ხანძთელს „ოხჴანი ამის ცხოვრებისად შატბერდს ეგულების...“ ამიტომ „რომელთა სლვაჲ ძალ-ედვა, ერთობით მიიწინეს... შატბერდს“ (აბულაძე, 1963: 308) და სთხოვეს სულიერ მამას ხანძთაში მობრუნება, რათა მისი წმინდა გვამი დაფლულიყო ხანძთას, იქ, საიდანაც დიდმა მოძღვარმა დაიწყო დამოუკიდებელი მოღვაწეობა.

ამდენად, წმინდანის, მარტვილის განსასვენებელი მეტად მნიშვნელოვანი ქრისტიანთათვის და ეს თავად წმინდანსაც კარგად აქვს გაცნობიერებული. ამიტომ შუშანიკი სამუდამო განსასვენებლისთვის ირჩევს იმ ადგილს, რომელსაც მისთვის, როგორც მარტვილისთვის, სიმბოლური დატვირთვა აქვს.

ტექსტიდან ცალსახად ჩანს, რომ შუშანიკი აღესრულა ცურტავს, ციხეში და დაკრძალეს იქვე, იმ ეკლესიაში, საიდანაც იგი პირველად გამოათრია ვარსქენ პიტიახშმა. ამას გვაუწყებს ნაწარმოები და ამ ცნობას ვხვდებით „შუშანიკის წამების“ დღემდე მოღწეულ ყველა ნუსხაში, გარდა A 95-ისა, რომელიც ნაკლულია, აკლია ბოლო მესამედი თხზულებისა.

„ქართლის ცხოვრებას“ შემოუნახავს მცირე ინფორმაცია შუშანიკისა და ვარსქენის შესახებ, რომელშიც ვარსქენის დასჯასა და შუშანიკის ცურტავში გადასვენებაზეა საუბარი: „მაშინ ბაკურ, მეფემან ქართველთამან, მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა მისთა, და შემოკრიბნა ლაშქარნი ფარულად, და წარემართა ვასქენს ზედა პარვით. რამეთუ ვასქენ ველსა გარე დგა კიდესა მტკურისასა, სადა მიერთვის მდინარე ანაკერტისა მტკუარსა, დაესხა და შეიპყრა ვასქენ. დაჭრეს წურილად და ასონი მისნი დამოჴკიდეს ხესა. ხოლო გუამი წმიდისა შუშანიკისი წარმოიღეს დიდითა პატივითა და დაფლეს ცორტავს“ (ყაუხჩიშვილი, 1955: 216).

„ქართლის ცხოვრების“ ეს ცნობა აისახა „შუშანიკის წამების“ ანტონისეულ რედაქციაში, რომლის ბოლო მონაკვეთი გაცილებით ვრცელია, ვიდრე იაკობ ხუცესის ტექსტს: „მსმენელმან ვნებათა და სიკუდილისა სანატრელისა სუსანნასათა, მეფემან აფხაზთა და ქართულთამან ბაკურ შეჰკრიბნა ლაშქარნი თჳსნი ფარულად და განიმჯედრა ვასქენს ზედა. ხოლო დროსა მას ვასქენ მდგომარე იყო კიდეჲსა მტკურისასა, სადა-იგი შთავარდების მტკუარსა შინა მდინარე ანაკრეტისა. და ზედა დაესხა ვასქენს და შეიპყრა იგი და მრავალდაწყული მახვლითა ვასქენ მოჰკიდა ძელსა ზედა“ (გაბიძაშვილი & ქავთარია, 1980: 104-105).¹ ტექსტის ამ მონაკვეთში მოხსენიებული ბაკურ III, ფარსმან IV-ის ძე, მეფობდა VI საუკუნეში, ეს კი მნიშვნელოვნად ცვლის თხზულების ქრონოლოგიას. ამის შემდეგ ანტონი ყურადღებას ამახვილებს მემატიანის კიდევე ერთ ცნობაზე, რომლის მიხედვითაც ბაკურმა შუშანიკის წმინდა ნაწილები გადმოასვენა და დიდი პატივით დაკრძალა ცურტავეში: „იტყჳს ძველი უკუე მატიანე ჩუენი, ვითარმედ: „მეფემან ბაკურ წარმოიხუნა ნაწილნი წმიდისა სუსანნასნი დიდითა პატივითა ცორტავს“ (გაბიძაშვილი & ქავთარია, 1980: 105). თუმცა ანტონი თავადვე ხვდება, რომ ეს ინფორმაცია არ არის სარწმუნო და დასძენს: „ხოლო მე ვჰგონებ, ვითარმედ ეკლესია იგი, სადაცა იტყჳს ხუცესი იაკობ დაფლუასა წმიდისა სუსანნასა, არს ცორტავს“ (გაბიძაშვილი & ქავთარია, 1980: 105).

როგორც ვხედავთ, ტექსტის ზემომოხმობილ მონაკვეთში ორი უზუსტობაა: 1. ვარსქენის დასჯას მიაწერენ ბაკურ III-ს და არა – ვახტანგ გორგასალს. 2. თითქოს შუშანიკი გარდაცვალებისა და დაკრძალვის შემდეგ ცურტავეში გადმოასვენეს და ხელახლა დაკრძალეს.

მეორე ცნობას ანტონი ეჭვქვეშ აყენებს, ხოლო პირველს, ბაკურის მიერ ვარსქენის დასჯის ინფორმაციას, იზიარებს.

ეს ცნობა გვხვდება აგრეთვე იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“ (H 2170, 287r-v) და „კალმასობიდან“ გამოკრებილ ნუსხაში, XIX საუკუნის ჰაგიოგრაფიულ კრებულში (S 3687, 61v) მცირე ცვლილებებით.

იოანე ბატონიშვილი
H 2170

იტყვის ძველი უკუე მატიანე ჩუენი, ვითარმედ: მეფემან ბაკურ წარმოიხუნა ნაწილნი წმინდისა სუსანნასნი დიდითა პატივითა ცორტავს, ვითარცა იტყვის ხუცესი იაკობ დაფლუასა წმინდისასა ეკლესიასა შინა ცორტავს [287r-v].

XIX საუკუნის ჰაგიოგრაფიული
კრებული
S 3687

მოუთხრობს ძველი უკუე მატიანე ჩუენი, ვითარმედ: მეფემ ბაკურმა წარმოასუწნა წმინდა გუამი შუშანიკ დედოფლისა დიდითა პატივითა ცორტას, ვითარცა იტყვის მღუდელი იაკობ და დასაფლავა(!) მან წმიდასა ეკლესიასა შინა ცორტას [61v].

ამასთან, იოანე ბატონიშვილს, განსხვავებით ანტონისაგან, კიდევე ერთი ინფორმაცია შემოაქვს ტექსტში – თამარ მეფის მიერ შუშანიკის თბილისში გადმოსვენებისა და მეტეხის ტაძარში დაკრძალვის ამბავი. იოანეს კვალად, ამ ინფორმაციას იმეორებს ჰაგიოგრაფიული კრებულიც:

იოანე ბატონიშვილი
H 2170

XIX საუკუნის ჰაგიოგრაფიული
კრებული
S 3687

¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო ნაშრომი აქვს ქ. ცხადაძეს (ცხადაძე, 1978).

ხოლო მოთხრობისამებრ, მეფემან თამარ მოასვენებინა გუამი წმინდისა ამის შუშანიკ დედოფლისა, და დასდევს ლუსკუმასა შინა მარჯვენით-კერძო ტფილისის ქალაქის სასახლის ეკლესიასა შინა, მეტეხად წოდებულსა, წმინდისა ღმრთისმშობლის დაუჯდომელობის ეკლესიასა შინა. რომელნიცა მიიღებენ წმინდისა მის საფლავისაგან კურნებასა. ხოლო მლოცავნი მოსჭედენ ვერცხლითა და ოქროთა კენჭთა მცირეთა მის საფლავისაგან მოღებულთა და კულა მუნვე შესწირვენ სალხინებელად სნეულებათა და აღსრულებისათჳს თხოვათა თჳსთა [287r-v].

ხოლო მოთხრობისამებრ, მეფემან თამარ შემდგომად მოასვენებინა გუამი წმინდისა და ნეტარისა შუშანიკ დედოფლისა, და შთაასვენებინა ლუსკუმასა შინა თბილისის სასახლის ეკლესიასა შინა მეტეხსა, მარჯუწით-კერძო წმინდისა ღვთისმშობლის დაუჯდომელობისასა, რომელიცა დღემდეცა მუნ ასვენია. მიმღებლობენცა მის მიერ მრავალნი კურნებასა საღმრთაბათაგან. ხოლო მოსავნი მისდა და მლოცველნი, მიმღებლობენ მის წმინდის საფლავისაგან კენჭსა, მოშჭედენ მას და მუნვე შესწირვენ სალხინებელად და საკურნებელად საღმრთაბათა თვისთა და აღსრულებისაგა თხოვათა თვისთა [61v].

პირველად ამ ცნობას აქვეყნებს პ. იოსელიანი. მკვლევარს შესწორება შეაქვს ტექსტის იმ ნაწილში, რომელშიც ვარსკენის დასჯაზე საუბარი და ბაკურ III-ის ცვლის ვახტანგ გორგასლით, თუმცა არ ითვალისწინებს ანტონ კათალიკოსის შენიშვნას და **შუშანიკის გადმოსვენებისა და ცურტავში დაკრძალვის** ამბავს უცვლელად ტოვებს: „ქართველი მეფე, ვახტანგ გორგასალი, თავისი ჯარით გაემართა ქრისტესმოყვარე დედოფლის მკვლელის შესაპყრობად. შეებრძოლა მას (ვარსკენს – ნ. მ.), დაატყვევა და ჩამოახრჩო. ხოლო წმინდა შუშანიკის გვამი პატივით გადმოსვენა ცურტავში და მიწას მიაბარა“ (Иоселяни, 1850: 62-63, თარგმანი ჩვენი ნ.მ.). აქვე მკვლევარი დასძენს, რომ VI საუკუნის ბოლოსთვის შუშანიკი თბილისში გადმოსვენეს და მეტეხის ტაძარში დაკრძალეს: „სომხური ეკლესიის მსოფლიო ეკლესიისგან გამოყოფა და ცურტავის ეკლესიის მართვა სომეხი ეპისკოპოსის მიერ იყო ის მიზეზები, რომელთა გამოც წმინდანის გარდაცვალებიდან 120 წლის შემდეგ, ზუსტად 586 წელს, საქართველოს კათალიკოსმა, სიმონმა ან კირიონმა, გაამეფა ცურტავიდან სომეხი ეპისკოპოსი და ბრძანა, რომ წმინდა შუშანიკის ნეშტი, რომელიც დაკრძალული იყო ცურტავის ეკლესიაში, შესაბამისი პატივით გადმოესვენებინათ თბილისში და დაეკრძალათ მეტეხის ტაძარში. ამ დრომდე შემონახულია მისი საფლავი სამლოცველოში (სადიაკვნეში), საკურთხევის სამხრეთ მხარეს“ (Иоселяни, 1850: 62-63, თარგმანი ჩვენი ნ.მ.).

„შუშანიკის წამების“ პირველი გამომცემელიც, მ. საბინინი, იზიარებს ისტორიული ფაქტის დაზუსტების პლატონ იოსელიანისეულ ვერსიას – 1. დედოფლის წამება მასაც **ვახტანგის ეპოქაში** გადააქვს; 2. მის გამოცემაშიც **შუშანიკის ცურტავში გადასვენებაზე** საუბარი:

ანტონ კათალიკოსი

„მსმენელმან ვნებათა და სიკუდილისა სანატრელისა სუსანნაჲსთა, მეფემან აფხაზთა და ქართუელთამან ბაკურ შეჰკრიბნა ლაშქარნი თჳსნი ფარულად და განიმჯედრა ვასქენს ზედა. ხოლო დროსა მას ვასქენ მდგომარე იყო კიდესა

მიხეილ საბინინი

„მსმენელმან ვნებათა და გარდაცვალებათა წმიდისა შუშანიკისათა, მეფემან აფხაზთა და საქართულოთა ვახტანგ გორგასლანმან, შეჰკრიბნა ლაშქარნი თჳსნი ფარულად და განიმჯედრა ვარსქენსა ზედა. მას დღესა შინა ვარსქენ მდგომარეობდა კიდესა

მტკურისასა, სადა-იგი შთავარდების მტკუ-
არსა შინა მდინარე ანაკრეტისა. და ზედა
დაესხა ვასქენს და შეიპყრა იგი და მრავალ-
დაწყლული მახვლითა ვასქენ მოჰკიდა
ძელსა ზედა. „იტყვს ძუელი უკუე მატანე
ჩუენი, ვითარმედ: „მეფემან ბაკურ წარ-
მოიხუნა ნაწილნი წმიდისა სუსანნასნი
დიდითა პატივითა ცორტავს.“ ხოლო მე
ვჰგონებ, ვითარმედ ეკლესია იგი, სადაცა
იტყვს ხუცესი იაკობ დაფლუასა წმიდისა
სუსანნასა, არს ცორტავს“ (გაბიძაშვილი &
ქავთარია, 1980: 05).

მტკურისასა, სადაცა იგი შემოჰკრების
მტკუარსა მდინარე ანაკრეტისა. დაეცა
მას ვახტანგ, შეიპყრა იგი და ჩამოჰკიდა
ძელსა ზედა და მოაშუა ბოროტი იგი
მტარვალთ. კუალად იტყვს ძუელი
მატიანე, მეფემ ვახტანგ წარმოასუენა წმ.
შეურყველი გუამი სანატრელისა და
დიდითა პატივითა დაჰკრძალა ეკლეს-
იასა შინა ცურტაეთისასა“ (საბინინი,
1882: 192).

როგორც ვხედავთ, მოხმობილ ტექსტებს შორის რამდენიმე მნიშვნელოვანი განსხვავებაა: 1. ანტონი ვარსქენის დამსჯელად ბაკურ III-ს მიიჩნევს, ხოლო საბინინი – ვახტანგ გორგასალს. 2. ანტონ კათალიკოსი ეჭვქვეშ აყენებს ცნობას შუშანიკის ცურტავში გადმოსვენების შესახებ, ხოლო საბინინი უცვლელად ტოვებს *ქართლის ცხოვრების* ამ ინფორმაციას. 3. ანტონი, პრაქტიკულად, ზემოხმობილი მონაკვეთით ამთავრებს თხრობას, თუ არ გავითვალისწინებთ მცირე სამადლობელს („მშჳდობა ძმათა და სიყუარული სარწმუნოებითურთ ღმრთისა მიერ მამისა და უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი. მადლი ყოველთა თანა მოყუარეთა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესთა, ამინ“, გაბიძაშვილი & ქავთარია, 1980: 105), რომელიც არ არის ინფორმაციული ხასიათისა. ხოლო მ. საბინინი კიდევ ერთ ინფორმაციას დაურთავს ტექსტს, რომელშიც კირიონ კათალიკოსის მიერ შუშანიკის თბილისში გადმოსვენებისა და თამარის მიერ წამებული დედოფლის ლუსკუმის შემკობაზე საუბარი (საბინინი, 1882: 192). ამდენად, მ. საბინინი ამ ორი ინფორმაციას – პლატონ იოსელიანის ვერსიას, კათალიკოს კირიონ I-ის მიერ (სიმონ და კირიონ კათალიკოსებიდან საბინინი რატომღაც კირიონს ირჩევს) შუშანიკის ნეშტის თბილისში გადმოსვენებისა და იოანე ბატონიშვილის ცნობას, თამარ მეფის მიერ შუშანიკის თბილისში გადმოსვენების შესახებ – აერთიანებს გარკვეული ცვლილებებით. საბინინის ვერსიით, წმინდა შუშანიკის თბილისში გადმოსვენების მოთავე კირიონ კათალიკოსი იყო, მისი კათალიკოსობის დროს მოხდა ეს, ხოლო მოგვიანებით მისი ლუსკუმა ძვირფასად შეამკო „თამარ დედოფალმა“. საბინინი, როგორც ვთქვით, პლატონ იოსელიანისა და იოანე ბატონიშვილის ვერსიებს ეყრდნობა, ხოლო იოანე ბატონიშვილი და პლატონ იოსელიანი რომელ წყაროებზე დაყრდნობით გვაწვდიან ამ ინფორმაციებს, სამწუხაროდ, უცნობია:

იოანე ბატონიშვილი
H 2170

მიხეილ საბინინი

„ხოლო მოთხრობისაებრ მეფემან თამარ მოასვენებინა გუამი წმიდისა ამის შუშანიკ დედოფლისა და დასდევს ლესკუმასა შინა მარჯუენით კერძი ტფილისის ქალაქის სასახლის ეკლესიასა შინა, მეტეხად წოდებულსა, წმიდის ღვთისმშობლის დაუჯდომელობის ეკლესიასა შინა, [რომელნიცა დღემდესაცა მუნ ასვენია]. რომელნიცა მიიღებენ წმინდისა მის საფლავისაგან

„შემდეგ მოსუენებასა მისისა ტფილისს კათალიკოზ კირიონის მიერ ცურტაეთიდგან დედოფალმან თამარ დიდითა ძვრფასითა და შუენიერებითა შეამკო ლუსკუმა წმიდისა დედოფლისა შუშანიკისა“ (საბინინი, 1882: 192).

კურნებასა, ხოლო მლოცავნი მოსჭედენ
ვეცხლითა და ოქროთა კენჭთა მცირედთა
მის საფლავისაგან მოღებულთა და კუა-
ლად მუნვე შესწირვენ სალხინებელად სნე-
ულებათათჳს და აღსრულებისათჳს
თხოვნათა თჳსთა“ [257v].

ამდენად ჩვენ გვაქვს სამი ცნობა:

1. იაკობ ხუცესისეული – შუშანიკი მისივე ანდერძის მიხედვით დაკრძალეს ცურტავში, იმ ეკლესიაში (ან ეკლესიის ეზოში), საიდანაც ის გამოათრია ვარსკენმა.
2. შუშანიკი მეფე ბაკურმა დიდი პატივით გადმოასვენა და დაკრძალა ცურტავში – „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომელიც შემდეგ ჩასწორდა, ბაკურ მეფეს ჩაენაცვლა ვახტანგ გორგასალი.
3. შუშანიკის წმინდა გვამი გადმოასვენეს და დაკრძალეს თბილისში, ღვთისმშობლის სახელობის მეტეხის ეკლესიაში. შუშანიკის თბილისში გადმოსვენება ერთი ვერსიით უკავშირდება საქართველოს კათალიკოსს, სვიმონს (სვიმონ II, სვიმონ-პეტრე) ან კირიონ I-ს, VI საუკუნის ბოლოსთვის (პ. იოსელიანი), ხოლო მეორე ვერსიით – თამარ მეფეს (ი. ბატონიშვილი).

გვაქვს კიდევ ერთი, მ. საბინინისეული ვერსია, რომელიც ორი ცნობის გაერთიანებითაა მიღებული – წმინდა შუშანიკი კირიონ კათალიკოსმა მეექვსე საუკუნეში გადმოასვენებინა თბილისში, მეტეხის ტაძარში, ხოლო მოგვიანებით მისი ლუსკუმა შეამკო თამარ მეფემ.

რამდენად სარწმუნოა ეს ცნობები?

1. იაკობ ხუცესის ცნობაში ექვსი შეტანის საფუძველი, რა თქმა უნდა, არ გვაქვს და შუშანიკ დედოფალი ნამდვილად უნდა დაეკრძალათ ცურტავის ეკლესიაში, რომელიც, სავარაუდოდ, პიტიახშის სასახლესთან ახლოს მდებარეობდა. მით უტყუარად მიგვაჩნია ეს ინფორმაცია, რამდენადაც ავტორი მეტად დეტალურად აღწერს წამებული დედოფლის გაპატიოსნებისა და დაკრძალვის ამბებს: „მაშინდა ადრე-ადრე მოიღო სანატრელმან მან ეპისკოპოსმან იოვანე შესაგრაგნელად მჭუარი წმიდაჲ წმიდათა მათ და პატიოსანთა ნაწილთა მისთაჲ, და ეგრჭთ სხუათა მათ აღვიღეთ გუამი იგი, ფრიად დამაშურალი და დაჭმული მატლთა, და განვბანეთ იგი მატლისა მისგან მიწოვანისა და თხრამლისაგან, და შევმოსეთ მჭურითა მით. და მაშინდა ეპისკოპოსთა მათ ორთავე, იოვანე და აფოც, ვითარცა ჯართა მწნეთა, დაუღლვილთა ზესკნელისა მის ფასისათა, ყოვლით კრებულთითურთ ფსალმუნითა სულიერითა და კეროვნითა აღნთებულთა და საკუმეველითა სულნელითა აღვიხუენით პატიოსანნი ძუალნი და გამოვიხუენით წმიდასა მას ეკლესიასა. და დავჰკრძალენით წმიდანი იგი და დიდებულნი და პატივცემულნი ნაწილნი წმიდისა შუშანიკისნი განმზადებულსა მას ადგილსა. და მას ღამესა ანგელოზთა სახედ ღამე იგი განვათიეთ და დავითის ქნართა მით ყოვლადმღიერსა ღმერთსა და ძესა მისსა, უფალსა ჩუენსა იესუ ქრისტესა ვადიდებდით...“ (XIXთ.).
2. ნაკლებ სარწმუნო ჩანს მეფე ვახტანგის მიერ შუშანიკის ცურტავში გადასვენების ცნობა, რომელიც „ქართლის ცხოვრებაშია“ დაცული და რომელსაც შემდეგ იმეორებენ გვიანდელი რედაქციები. შეიძლება გვეფიქრა, რომ ვახტანგ გორგასალმა მოღალატე ვარსკენის სიკვდილით დასჯის საბაზად სწორედ წმინდა შუშანიკის გამო შურისძიება გამოიყენა, ამგვარად იმართლა თავი სპარსეთის შაჰის წინაშე და ვარსკენის სიკვდილის შემდეგ მარტვილი დედოფლის ნეშტი საგანგებო პატივით გადაასვენა და დაკრძალა ცურტავში („მეფემან ბაკურ წარმოიხუნა ნაწილნი წმიდისა

სუსანასანი დიდითა პატივითა ცორტავს“ (გაბიძაშვილი & ქავთარია, 1980: 105) / „მეფემ ვახტანგ წარმოასუნა წმიდა შეურყეველი გუამი სანატრელისა და დიდითა პატივითა დაკრძალა ეკლესიასა შინა ცურტაეთისასა“, საბინინი, 1882: 192), მაგრამ ამ ვერსიას სათუოს ხდის ის გარემოება, რომ შუშანიკი ისედაც ცურტავში იყო დაკრძალული, ხოლო მანამდე ცურტავიდან მისი გადასვენების შესახებ არაფერია ცნობილი.

3. მესამე ცნობის მიხედვით, როგორც შევნიშნეთ, შუშანიკის წმინდა ნაწილები თბილისის მეტეხის ეკლესიაში ან საქართველოს ერთ-ერთი კათალიკოსის, სიმონის ან კირიონის, ბრძანებით უნდა გადაესვენებინათ VI საუკუნის ბოლოსთვის, ან – თამარ მეფის ბრძანებით XII საუკუნეში.

შევეცადოთ გავარკვიოთ არსებობდა თუ არა VI საუკუნეში ამ ადგილას მეტეხის ეკლესია, ან საერთოდ – ეკლესია?

როგორც შევნიშნეთ, კათალიკოსის მიერ VI საუკუნის ბოლოს შუშანიკის თბილისში გადმოსვენებისა და მეტეხის ეკლესიაში დაკრძალვის ვერსიას გვთავაზობს პლატონ იოსელიანი. მკვლევარი წმინდანის საფლავის ადგილსაც კი აკონკრეტებს – „სამლოცველოში (სადიაკვნეში), საკურთხეველის სამხრეთ მხარეს“ (Иоселяни, 1850: 62-63). ამ ცნობის მიხედვით, მეტეხის ტაძარი VI საუკუნეში უკვე არსებობდა. შუშანიკი ცურტავიდან გადმოუსვენებიათ და იქ დაუკრძალავთ.

ვახუშტი ბატონიშვილი დეტალურად აღწერს მეტეხის ეკლესიასა და მის მიმდებარე ტერიტორიას და დასძენს, რომ გადმოცემით მეტეხის აშენება ვახტანგ გორგასალს მიეწერება: „არს კიდესა ზედა მტკურისასა, კლდესა ზედა, ციხესა შინა, ეკლესია მეტეხი, ღუთისმშობლისა, გუმბათიანი, დიდშუენიერნაშენი, საარქიმანდრიტო... აქ განვალს ხიდი კალიდამ ისნს, ციხიდამ ციხისა. ხოლო ხიდის ყურის სამკრით არს საფლავი წმიდის აბოსი, რომელი იწამა სპარსთაგან ტფილისს... იტყვიან ამის აღშენებას გორგასალისასა“ (ვახუშტი, 1904: 72).

შუშანიკის თბილისში გადმოსვენებისა და მისი მეტეხის ტაძარში დაკრძალვის ცნობას არცერთი ძველი წყარო არ უჭერს მხარს. ამ ინფორმაციას კრიტიკულად განიხილავს ვ. ბერიძე. მეცნიერის მოსაზრებით, მეტეხის ტაძრის სადიაკვნეში შუშანიკის საფლავის არსებობა და თავად ტაძრის ვახტანგ გორგასალის მიერ აშენება მხოლოდ ზეპირი ტრადიცია უნდა იყოს და რეალობასთან კავშირი არ უნდა ჰქონდეს (საგულისხმოა, რომ ვახუშტიც ასე აღნიშნავს: „იტყვიან ამის აღშენებას გორგასალისასა“, ვახუშტი, 1904: 72). ამ ტრადიციის შედეგი უნდა იყოს ისიც, რომ აქ ყოველწლიურად წმინდანის ხსოვნის აღსანიშნავი დღესასწაულები იმართებოდა (ბერიძე, მეფისაშვილი & რჩეულიშვილი, 1969: 7-25).

იოანე საბანისძე „აბოს წამების“ მესამე თავში აღწერს ადგილს, რომელიც, მკვლევართა აზრით, სწორედ მეტეხის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაა. საბანისძე აქ ახსენებს საგოდებელსა და სადილეგოს: „და ვითარცა გამოიღეს წმიდა იგი გუამი წმიდისა მის გარეშე ქალაქსა და აღიღეს ადგილსა, რომელსა საგოდებელ ეწოდების, რამეთუ მუნ არს საფლავები კაცთა მის ქალაქისათა, მუნ გარდამოიღეს იგი ურმისა მისგან და დადევს იგი ქუეყანასა. და მოიღეს შეშად და თივად და ნაფთი და დაასხეს გუამსა მას ზედა წმიდასა და დააგზნეს ცეცხლი, ვიდრემდის დაწუნეს ჯორცნი იგი წმიდისა მოწამისანი ადგილსა მას, რომელ არს აღმოსავლით ციხესა მას ქალაქისასა, რომელსა ჰრქვან სადილეგო, პირსა ზედა კლდისასა, რომელ არს კბოდწ, კლდწ მდინარისა მის დიდისა, რომელი განჰვლის აღმოსავალით ქალაქსა, ესე არს სახელით მტკუარი“ (აბულაძე, 1963: 74).

მკვლევართა მოსაზრებით, სალოდებელი/საგოდებელი წარმოადგენდა ვრცელ ტერიტორიას და მთლიანად ფარავდა მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე უბანს, დაახლოებით, მოგვიანო ხანის ისან-მეტეხ-ავლაბრის ტერიტორიას.

„აბოს წამებას“ თუ დავუკვირდებით, აქ საგოდებელი შესაძლოა მართლაც ვრცელი ტერიტორიის აღსანიშნავად გამოიყენება, მაგრამ ეტიმოლოგიურად ამ ტოპონიმს საბანისძე სასაფლაოს უკავშირებს: „ადგილსა, რომელსა საგოდებელ ეწოდების, რამეთუ მუნ არს საფლავები კაცთა მის ქალაქისათა“ (აბულაძე, 1963: 74).

აბო არაბი ამირას სასახლის ეზოში დასაჯეს („მაშინ განრისხნა ამირა იგი და უბრძანა განყვანებად მისი გარე და მოკუეთად თავისა მისისაჲ. ხოლო მსახურთა მათ გამოიყვანეს გარეშე კართა, ეზოსა მას ტაძრისასა... ხოლო წმიდა იგი მარტული დუმილით მკნედ მიითუალვიდა მახვლსა, ვიდრემდის შეჰვედრა სული თჳსი უფალსა,“ აბულაძე, 1963: 74), აქვე ყოფილა ორმოცი სებასტიელი მოწამის სახელზე აგებული ეკლესიაც („სადა-იგი მოჰკუეთეს თავი წმიდასა მას მოწამესა, კართა ზედა იყო წმიდისა ეკლესიისათა, რომელი სახელად წმიდათა ორმოცთა დაფუძნებულ იყო“, აბულაძე, 1963: 74), რომელთა ღვაწლსაც, საბანიძის აზრით, მიემსგავსა აბოს ღვაწლი. წმინდა მეომრები ქრისტეს ერთგულებისთვის აწამეს, ხოლო მათი სხეულები დაწვეს („წესვე იყო, რადთა ემსგავსოს იგი (აბო) ახოვანთა მათ წმიდათა მოწამეთა ორმოცთა, აბულაძე, 1963: 74). ამგვარივე იყო აბოს აღსასრულიც. მაგრამ აბოს გვამი არ დაწვეს მისი თავისკვეთის ადგილზე. „გულაგში“ (გოდორში, ხურჯინში) ჩადებული მისი პატიოსანი გვამი წაიღეს იმ ადგილას, რომელსაც სადილეგო ჰქვია და რომელიც არის ქალაქის ციხის აღმოსავლეთით („აღმოსავლით ციხესა მას ქალაქისასა, რომელსა ჰრქვან სადილეგო“, აბულაძე, 1963: 73), კლდის თავზე, მტკვრის პირას („პირსა ზედა კლდისასა, რომელ არს კბოდჳ, კლდჳ მდინარისა მის დიდისაჲ ... ესე არს სახელით მტკუარი“, აბულაძე, 1963: 73). ეს არის ქალაქის განაპირა ადგილი, საგოდებლის სახელწოდებით, რადგან აქ არის სასაფლაო („გარეშე ქალაქსა... ადგილსა, რომელსა საგოდებელ ეწოდების, რამეთუ მუნ არს საფლავები კაცთა მის ქალაქისათა“, აბულაძე, 1963: 73). ავტორი აქ ახსენებს ხიდსაც, რომლის ქვეშაც ჩაყარეს წმინდა აბოს ძვლები („ხოლო ძუალნი იგი წმიდისა მოწამისანი... შთაყარნეს დიდსა მას მდინარესა, ქუეშე ჳიდსა მას ქალაქისასა“, აბულაძე, 1963: 74). ამდენად, „აბოს წამებაში“ აღწერილია საგოდებლის/სალოდებლის ტერიტორია, აქ მდებარე სასაფლაო, ციხე და ხიდი, მაგრამ ეკლესიას, თანაც მეტეხის ტაძარს, ავტორი არ ახსენებს. ჩანს ის ამ ადგილას უფრო გვიან, VIII საუკუნის მერე ააშენეს. ამდენად, თუ შუშანიკი მართლაც გადმოასვენეს თბილისში VI საუკუნეში, მას მეტეხის ტაძარში ვერ დაკრძალავდნენ, რადგან ამ პერიოდისათვის აქ მეტეხის ტაძარი ჯერ არ უნდა ყოფილიყო აშენებული. ვ. ბერიძის მოსაზრებით, მეტეხის ტაძარი 1278-1289 წლებს შორის ააშენა დიმიტრი თავდადებულმა, თუმცა ის უნდა იმეორებდეს ძველი, მანამდე არსებული ეკლესიის გეგმას, რადგან მას აქვს ოთხი გუმბათქვეშა ბოძი, ხოლო ამგვარი კონსტრუქციები XI საუკუნის შემდეგ აღარ გვხვდება. ამდენად, აქ შესაძლოა არსებობდა ძველი ეკლესია, მაგრამ არა VIII საუკუნეზე ადრინდელი (ბერიძე, 1974: 28).

მეტად საინტერესოა სალოდებელთან/საგოდებელთან დაკავშირებით მკვლევარ თ. ჯოჯუას მოსაზრება. XI საუკუნის ერთ-ერთი ხელნაწერის ანდერძზე დაყრდნობით მეცნიერი მიიჩნევს, რომ აქ უნდა ყოფილიყო ღვთისმშობლის სახელობის ლავრა უკვე XI საუკუნის დასაწყისში, რომელსაც მოგვიანებით, მეტეხის ხატის აქ გადმოსვენების შემდეგ, მეტეხის სახელი ეწოდა. მკვლევარმა ყურადღება მიაქცია ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში K 363-ე ნომრით დაცულ ხელნაწერს, რომელიც წარმოადგენს ეტრატზე ნაწერ ნაკლულ ოთხთავს. ოთხთავზე დართული ანდერძი (40r-44v) შეიცავს ცნობას ხელნაწერის გადამწერის, გადაწერის ადგილისა და მისი მომგებლის შესახებ: „ღირს ვიქმენ მე გლახაკი [და ცოდვილი] დედაჲ გურგენ ბერი ერისთვისაჲ მოგებად და დაწერად წმიდათა ამათ ოთხთავთა სალოცველად და სალხინებელად სულისა ჩემისა და სულისა ვაჩე მელესელისა და ყოველთა თუისთა ჩუწნთა გარდაცვალებულთათჳს და დღეგრძელობისათჳს შვილისა და მეფისა ჩემისა გურგენ ბერი ერისთვისა და ძმათა მათთა და ყოველთა შვილთა ჩემთათჳს... ხოლო

დაიწერნეს წმიდანი ესე სახარებანი ლავრასა წმიდისა ღთისმშობელისასა, სალოდებელს, ჯელითა... ცოდვილისა და უნარჩევს ყოველთა [მ]ღდეღათაჲსა ათანასე წიხნაურისაჲთა, რომელი ძმა ვეყვოდე სულდიდებულსა არსენი ჭერამელსა და ვიყავ მამულობით მამასახლისად წინაშე წმიდისა ღთისმშობელისა. ევედრები ყოველთა აღმსარებელთა სამებისა წმიდისათა, ლოცვა ყავთ ცოდვით... ათანასე უცხად მწერლისა და შემმოსელისათუის და თქუწნცა ღმერთმან მიგმადღენ სასყიდელი შრომათა თქუწნთაჲ უკუნითი უკუნისამდე, ამინ. ოდეს გასრულდეს წმიდანი ესე სახარებანი, ქრონიკონი იყო სლგ“ [40r-44v] (ციტატს ვიმოწმებთ თ. ჯოჯუას მითითებული ნაშრომიდან).

მკვლევარი ხელნაწერს 1013 წლით ათარიღებს და საგანგებოდ მსჯელობს მისი გადაწერის ადგილის შესახებ. თ. ჯოჯუა აზუსტებს ლავრისა და სალოდებლის/(საგოდებლის) მნიშვნელობებს და შენიშნავს, რომ **ლავრა** საზოგადო სახელია და მონასტერს აღნიშნავს, ხოლო **სალოდებელი** საკუთარი სახელია, ტოპონიმი. „ტოპონიმი „სალოდებელი“ ქართული ისტორიოგრაფიისათვის კარგად არის ცნობილი. იგი VIII-XIV საუკუნეების ქართულ და არაბულ წყაროებში საგოდებელ-სალოდებელ-სოდებელ-სახიუდაბელის ფორმით იხსენიება და ძველი თბილისის ერთ-ერთ, მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე უბანს, დაახლოებით, მოგვიანო ხანის ისან-მეტეხ-ავლაბრის ტერიტორიას აღნიშნავს“ (ლორთქიფანიძე, 1954: 159-165. ციტატს ვიმოწმებთ თ. ჯოჯუას მითითებული ნაშრომიდან).

სამეცნიერო ლიტერატურა (თ. ბერიძე, ე. იოსელიანი...) ქალაქის მარცხენა სანაპიროზე ღმრთისმშობლის სახელობის ორ სავანეს ასახელებს – დიდუბისა და მეტეხის ტაძრებს. თ. ჯოჯუას მოსაზრებით, „უნდა გამოირიცხოს დიდუბის ღმრთისმშობლის ეკლესია. როგორც ცნობილია, დიდუბე არათუ XI საუკუნის დასაწყისში არ ექცეოდა საკუთრივ თბილისის საზღვრებში, არამედ XII-XIII საუკუნეებშიც კი ქალაქისპირა აგარას წარმოადგენდა. იგი ქალაქის შემადგენლობაში მხოლოდ XIX საუკუნეში შევიდა და გეოგრაფიულად მაშინაც არ ფარავდა სალოდებელ-ისან-მეტეხ-ავლაბრის ტერიტორიას“ (ჯოჯუა, 2002: 70-71). ამდენად, სალოდებლის ღმრთისმშობლის ლავრა არ უნდა იყოს დიდუბის ღმრთისმშობლის სავანე.

იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ ადრეული პერიოდის სალოდებელი ტერიტორიულად მთლიანად ფარავდა გვიანდელ მეტეხს, მკვლევარი მიიჩნევს, რომ 1013 წლის ხელნაწერში ნახსენები სალოდებლის ღმრთისმშობლის ლავრა და მეტეხის ღთისმშობლის სახელობის ტაძარი/მონასტერი ერთსა და იმავე სავანეს წარმოადგენდა (ჯოჯუა 2002:71). მით სარწმუნოა ეს თვალსაზრისი, რომ, მკვლევრის შენიშვნით, არც XI საუკუნემდე და არც შემდგომ მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე, მეტეხის გარდა, ღთისმშობლის სახელობის სხვა ეკლესია არ დასტურდება (ჯოჯუა, 2002 :71).² ამდენად, K 363 ხელნაწერი სწორედ მეტეხის ღთისმშობლის მონასტერში, იგივე სალოდებლის ღმრთისმშობლის ლავრაში უნდა იყოს გადაწერილი.

დასკვნა. ამდენად, თუ წმინდა შუშანიკი ნამდვილად გადმოასვენეს თბილისში, მეტეხის ტაძარში, ეს არ უნდა მომხდარიყო VI საუკუნეში, რადგან ამ პერიოდისათვის აქ მეტეხის ეკლესია ჯერ არ ჩანს, მეტიც, იოანე საბანისძის მითითებით, ეს ქალაქის გარეუბანია, სასაფლაოსა და სადილეგოს ტერიტორია. შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ შუშანიკის თბილისში გადმოსვენების ზეპირ ტრადიციას რაიმე რეალური საფუძველი აქვს და მისი წმინდა ნაწილები ნამდვილად დაკრძალეს ან დემეტრე მეფის მიერ ახლად

² აქვე მკვლევარი იმოწმებს კ. კეკელიძის მოსაზრებას, რომელიც ქუთაისის ხელნაწერში ხსენებულ **სალოდებელსა** და „აბოს წამების“ **საგოდებელს** ერთმანეთთან აიგივებს: „ეს „საგოდებელი“ ან „სალოდებელი“ უნდა იგულისხმებოდეს 1013 წლის ერთს ხელნაწერში (ქუთაისის მუზეუმ. #363), რომელსაც დართული აქვს... ანდერძი...“ (ჯოჯუა, 2002: 70).

აშენებულ მეტეხის ტაძარში, ან – მანამდე არსებულ ეკლესიაში, მაგრამ ამგვარი ვარაუდის არგუმენტირებაც გაჭირდება, რადგან: 1. არც ერთი წერილობითი წყარო არ გვაწვდის ამ სახის ინფორმაციას; 2. შუშანიკის გარდაცვალებიდან XI-XII საუკუნემდე დაახლ. შვიდი საუკუნეა გასული და მისი საფლავის მოძიება არ იქნებოდა მარტივი. ამგვარად, ეჭვგარეშეა, რომ წმინდა შუშანიკის თავდაპირველი განსასვენებელი ცურტავის ეკლესიაში/მის ეზოში იყო, ხოლო შემდეგ სად გადასვენეს წამებული დედოფალი, ან გადასვენეს თუ არა საერთოდ, უცნობია.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აბულაძე, ი. (რედ.). (1963). *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. წიგნი I. თბილისი: მეცნიერება.
- ბერიძე, ვ., მეფისაშვილი, რ., & რჩეულიშვილი, ლ. (1969). *თბილისის მეტეხის ტაძარი*. თბილისი: მეცნიერება.
- ბერიძე, ვ. (1974). *ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება*. თბილისი: ხელოვნება.
- გაბიძაშვილი, ე., & ქავთარია, მ. (1980). *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. ტ. VI. ანტონ I კათალიკოსის „მარტირიკა“. თბილისი: მეცნიერება.
- ვახუშტი ბატონიშვილი. (1904). *საქართველოს გეოგრაფია*. თფილისი.
- ლორთქიფანიძე, მ. (1954). ძველი თბილისის ისტორიული გეოგრაფიიდან (სოლდებილი). კრებულში: *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის*. ნაკვ. 30. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია.
- საბინინი, მ. (1882). *საქართველოს სამოთხე*. პეტერბურგი: მეცნიერებათა საიმპერატორო აკადემიის ტიპოგრაფია.
- ყაუხჩიშვილი, ს. (რედ.). (1955). *ქართლის ცხოვრება*. ტ. I. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- ცხადაძე, ქ. (1978). „შუშანიკის წამების“ პირველი გამოცემის ისტორიიდან. *საიუბილეო კრებული „შუშანიკის წამება“*. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- ხელნაწერი H 2170 – კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდი.
- ხელნაწერი S 3687 – კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდი.
- ჯოჯუა, თ. (2002). 1013 წლის ოთხთავის (ქუთ. 363-ის) გადაწერის ადგილისათვის. *საქართველოს სიძველეები*. თბილისი: გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი.
- Йоселяни, П. (1850). *Жизнеописания святых, Православных Православною Грузинскою Церковию*. Тифлис: Типография Наместника Кавказского.

REFERENCES

- abuladze, i. (Eds). (1963). *dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzeglebi [Monuments of Ancient Georgian Hagiographic Literature]*. Book I. Tbilisi: Metsniereba.
- beridze, v., mepisashvili, r., & rheulishvili, l. (1969). *tibilis met'ekhis t'adzari [Metekhi Cathedral of Tbilisi]*. Tbilisi: Metsniereba.
- beridze, v. (1974). *dzveli kartuli khurotmodzghvrebha [Ancient Georgian Architecture]*. Tbilisi: Khelovneba.
- gabidzashvili, e., & kavtaria, m. (1980). *dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzeglebi [Monuments of Ancient Georgian Hagiographic Literature]*. Vol. VI. “Martyrdom” of Anton I Catholicos. Tbilisi: Metsniereba.
- vakhush't'i bat'onishvili. (1904). *sakartvelos geograpia [Geography of Georgia]*. Tiflis.

- lortkipanidze, m. (1954). dzveli tbilisi ist'oriuli geografiidan (soghdebili) [From the Historical Geography of Ancient Tbilisi (სოფდებოლი)]. In *masalebi sakartvelosa da k'avk'asiis ist'oriisatvis* [Materials for the History of Georgia and the Caucasus]. Vol. 30. Tbilisi: Georgian National Academy of Sciences.
- sabinini, m. (1882). *sakartvelos samotkhe* [Georgian Paradise]. St. Petersburg: Typography of the Imperial Academy of Sciences.
- kaukhchishvili, s. (Eds.). (1955). *kartlis tskhovreba* [The Life of Kartli]. Vol. I. Tbilisi: Sabchota Sakartvelo.
- tskhadadze, k. (1978). „shushanik'is ts'amebis“ p'irveli gamotsemis ist'oriidan [From the history of the first edition of “The Torture of Shushaniki”]. *saiubileo k'rebuli „shushanik'is ts'ameba“* [Anniversary collection “The Torture of Shushaniki”]. Tbilisi: TSU Publishing House.
- khelnats'eri H 2170* [Manuscript H 2170]. k'. k'ek'elidzis sakhelobis sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ris pondi [Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts].
- khelnats'eri S 3687* [Manuscript S 3687]. k'. k'ek'elidzis sakhelobis sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ris pondi [Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts].
- jojua, t. (2002). 1013 ts'lis otkhtavis (kut. 363-is) gadats'eri adgilisatvis [For the place of the transcription of the 1013 Otkhtavi (Qut. 363)]. *sakartvelos sidzveleni* [Georgian Antiquities]. Tbilisi: Giorgi Chubinashvili Institute of History of Georgian Art.
- Joseljani, P. (1850). *Zhizneopisanija syjatyh, Pravoslavnyh Pravoslavnoju Gruzinskoju Cerkoviju* [Lives of the Saints Glorified by the Orthodox Georgian Church]. Tiflis: Printing House of the Viceroy of the Caucasus.